

CHP MÜFETTİŞLERİNİN TEFTİŞ RAPORLARINDA BALIKESİR VİLAYETİ HALKEVLERİNE DAİR TESPİTLER (1937-1945)

Ömer KARAKAŞ*

Özet

Bu makalede, CHP müfettişlerinin teftiş raporlarından ve vilayetle merkez arasındaki yazışmalardan faydalanılarak Balıkesir Vilayeti halkevleri ile ilgili bazı tespitler yapılmıştır. Birinci bölümde, ilçe halkevlerinin 1935 yılından itibaren faaliyetlerine başlamasına rağmen binalarının olmadığı ve mevcut binaların da fiziki şartlarının yetersizliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, hem müfettiş raporlarından hem de karşılıklı yazışmalardan faydalanarak, CHP'nin taşradaki halkevleri ile ilgili bazı hassasiyetleri analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde, CHP müfettişlerinin ilçe halkevlerinin faaliyetlerine yönelik bazı tespit ve eleştirileri ele alınmıştır. Son bölümde ise Balıkesir vilayetinde yer alan bazı halkevleri temsil kollarının, sahneye koydukları oyunlarda kadın oyuncu bulmakta çektikleri sıkıntı ve CHP Genel Sekreterliği'nin bu konudaki cevapları ve düşünceleri ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

CHP, Balıkesir, Türkiye

THE FINDINGS ON BALIKESIR PROVINCE PUBLIC HOMES IN INSPECTION REPORTS OF CHP INSPECTORS (1937-1945)

Abstract

In this article, by benefiting from inspection reports of the CHP inspectors and correspondence between the county and the center, some of the findings are discussed about Balıkesir province public homes. In the first section, the district community centers began operations since 1935, despite the absence of the community center building, and focused on the inadequacy of the physical conditions of the building. In the second part, by benefiting from inspection reports and correspondences, some sensitivity of the CHP in provincial community centers have been tried to understand.

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Manisa/Türkiye. O_karakas45@hotmail.com

In the third section, some of the findings and criticism of CHP investigators on the activities of the district community centers are discussed. In the last section, the hardships some community centers representative experienced in finding the actress in the play they put on stage in Balıkesir province and answers and thoughts of General Secretary of CHP on this subject are addressed and evaluated.

Key Words

CHP, Balıkesir, Turkey

GİRİŞ

Halkevleri ve halkevlerinin faaliyetleri konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, Balıkesir Vilayeti'ni teftiş eden CHP müfettişlerinin, vilayet genelindeki halkevlerini teftişleri sırasında öne çıkan bazı hususlar ele alınmıştır.

CHP milletvekilleri, parti müfettişi olarak CHP Genel Sekreterliği'nce görevlendirilmiş hem partiyi hem de halkevlerini de denetlemişlerdir.¹ Zaman zaman köylerde faaliyet gösteren halkodaları da, teftiş edilmiştir.² Bu teftişlerde, halkevlerinin hesapları, gelir gider durumları, üye sayıları, faaliyetleri incelenmiş;³ eksiklikler, yapılması gereken işler, CHP Genel Sekreterliği'ne yazılmıştır. Bu bağlamda, Balıkesir Vilayeti de 1931 yılından itibaren tek parti döneminde, çoğunlukla Balıkesir milletvekilleri tarafından teftiş edilmiştir. Bahsi geçen teftişlerde, Balıkesir milletvekilleri olarak, başta Hacim Muhittin Bey (Çarıklı)⁴ olmak üzere, Cemal Esener, M. Emir⁵, Hayrettin Karan⁶, Hasan Vasıf Somyürek, Rahmi Selçuk, Osman Niyazi⁷, Recai Güreli ayrıca, Kütahya milletvekili Mehmet Somer, İzmir milletvekili, Dr. Mustafa Bengisu görev almışlardır.

Parti müfettişlerinin, Balıkesir ilçe halkevlerini teftiş sonucu kaleme aldıkları raporlarda, özetle üç konu ön plana çıkmaktadır: Bunlardan birincisi, ilçelerdeki halkevi binalarının fiziki şartlarının yetersizliği ve bina yapımının gecikmesi. İkincisi, teftiş raporları ve Balıkesir Vilayeti halkevleri ile CHP Genel Sekreterliği arasındaki yazışmalarda ortaya konulan halkevlerinin işleyiş ve faaliyetlerine dair bazı şikâyet konuları. Son olarak da halkevlerinin dokuz şubesinden birisi olan Temsil Kolları ile ilgili bazı tespitlerdir.

1.BALIKESİR İLÇELERİ HALKEVİ BİNALARINA İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

CHP için halkevleri binaları çok önemlidir. Halkevleri binalarının estetik ve mimarî açıdan kusursuz olması için CHP Genel Sekreterliği bünyesinde, Müşavir Mimarlık Bürosu kurulmuştur. Bu büroda çalışan mühendis ve mimarlar tarafından binaların projeleri çizilmiş, inşaatların planları hazır-

¹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C.II., İstanbul 2010, s. 95.

² BCA,490.01.825.264.1.60. "Örneğin, CHP Tekirdağ mebusu Rahmi Apak, 25.04.1940 tarihinde, Balıkesir'e bağlı, Karaman, Çandır, Ergeme, Avşar köyleri, Köy Odalarını teftiş etmiş, ihtiyaçlarını rapor ederek CHP Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir. Halkodalarında halkın görebileceği yerlere, "Güreş, Jimnastik, Atlet, Gülle Atma, Halat Çekme ve Tırmanma", şeklinde 5 farklı tabele asılmasını CHP Genel Sekreterliği'ne teklif olarak sunmuştur.

³ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut, İstanbul 2012, s. 232.

⁴ TBMM Azasının Tercüme-i Hal Örneği, Sicil No, 251.

⁵ TBMM Azasının Tercüme-i Hal Örneği, Sicil No, 49.

⁶ TBMM Azasının Tercüme-i Hal Örneği, Sicil No: 46.

⁷ TBMM Azasının Tercüme-i Hal Örneği, Sicil No: 547.

lanmıştır. Vilayet merkezlerindeki halkevleri binaları ile ilçelerdeki halkevleri binaları farklı esaslara göre projelendirilmiş ve planlanmıştır.⁸

19 Şubat 1932 tarihinde, Balıkesir Halkevi'nin⁹ de dâhil olduğu 14 halkevi birden açılmış ve faaliyetlerine başlamıştır.¹⁰ Balıkesir Halkevi, açıldığı tarihten itibaren mekân olarak kapatılan Balıkesir Türk Ocağı binasını kullanmaya başlamış ve 1940 yılına kadar faaliyetlerini bu binada rahatça sergilemiş, mekân sıkıntısı yaşamamıştır. 08.03. 1940 tarihinde, CHP İzmir mebusu, Balıkesir Bölge Müfettişi, Dr. M. Bengisu tarafından vilayet genelinde parti ve halkevlerine yapılan teftişte, halkevi binası ile ilgili şu değerlendirme yapılmıştır: *“Balıkesir Halkevi binası, eski Türk Ocaklarından devren kalmış güzel ve bugünün ihtiyaçlarını da karşılayan bir binadır. Yalnız, konferans ve müsamere salonu, Balıkesir nüfusu ile mütenasip vüsatte [uygun genişlikte] değildir. Vilayet makamı, bu eksikliği gidermek için yeni bir halkevi binası ve beden terbiyesine mahsus kapalı spor yeri teşkilatını havi [içine alan] hazırlanmış plana göre daha geniş bina yaptırmaya karar vermiştir. Bina yerini, belediye verecektir.”*¹¹

1940 senesine kadar Balıkesir Halkevi'nin mekân olarak her türlü ihtiyacı karşılayan eski Türk ocağı binası, bu tarihten itibaren temsil, konferans, müsamere gibi büyük katılımlı programlarda, artık ihtiyaca cevap vermemektedir. Bundan dolayı 1940 yılında, Mimar S. Oran tarafından Balıkesir Halkevi için yeni bina projesi çizilmiş, ancak II. Dünya Savaşı yıllarına rast geldiği için ekonomik sebeplerle, proje hayata geçirilememiştir.¹² Balıkesir Halkevi, faaliyetlerine aynı binada devam etmiştir.

Halkevleri, birçok ilde, kapatılan Türk Ocaklarının binalarını kullanıyordu. Ancak İlçelerde, halkevi binaları yeni inşa ediliyor ve bu binaların finansmanı, CHP tarafından karşılanıyordu. CHP Genel Sekterliği'nden gönderilen tahsisat, ilde vali eli ile diğer harcama kalemlerinin yanında halkevleri inşası için de ayrılıyordu. 15.02.1937 tarihinde Balıkesir parti örgütü ve halkevlerini teftişle görevli olan Erzurum milletvekili Fuat Sirmen, Balıkesir Vilayeti halkevleri inşaatları için şu şekilde bir tahsisat yapıldığını bildirmektedir: *“Halkevlerinin çalışma, yaşama ve ilerlemeleri için lazım gelen gelirin temininde, bilhassa eski İlyönkurul Başkanı Lütfi Kırdar'ın büyük himmeti olmuş ve partinin, hususi muhasebesinden bu sene için aldığı tahsisat yükseltilerek, 38.000 liraya çıkartılmış ve bunun 5.000 lirası tevzi, 7000 lirası da masrafa olmak üzere, 12.000 lirası Balıkesir Halkevi'ne, 5000 lirası Edremit Halkevi'ne, 4.000 lirası Bandırma ve Gönen Halkevleri inşasına yardım için ayrılmıştır.”*¹³

⁸ CHP Halkevleri ve Halkodaları, 1932-1942, Ankara 1942, s. 19-20.

⁹ Ahmet Ahçı, Balıkesir Halkevi'nin Türk Modernleşmesi Yönündeki Faaliyetleri (1933-1951), Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2007, s. 82.

¹⁰ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, bty., Ankara, s. 5.

¹¹ BCA, 490.01.623.47.1.10.

¹² Neşe G. Yeşilkaya, Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 136.

¹³ BCA, 490.01.623.46.1.55.

Balıkesir'in ilçeleri içerisinde, Ayvalık¹⁴ ve Edremit halkevleri 1935 senesinde, Bandırma ve Gönen halkevleri ise 1936 yılında açılmış ve faaliyetlerine başlamışlardır.¹⁵ Balıkesir milletvekili Hacim Muhittin Bey (Çarıklı), 7.10.1935 tarihinde, parti ile beraber ilçe halkevlerini de teftiş etmiş ve sonucu şu şekilde rapor etmiştir: *"İlin Balıkesir merkezi ile Edremit ve Ayvalık ilçelerinde olmak üzere 3 halkevi vardır. Edremit ve Ayvalık halkevleri daha yeni açıldıkları ve aradan 6-7 ay geçtiği halde çalışmaları, büyüklerimizi sevindirecek yoldadır. Her üç halkevinde de, göze çarpan bir okuma duygusu görülüyor. Hangi saatte gidilse kitapevlerinde [kütüphanelerinde] okumakta bulunan epeyce genç vardır."*

16

1937 senesinde, Edremit Halkevi'nin, CHP ilçe teşkilatı ile ortaklaşa kullanıldığı, tek haneli bir evde faaliyetlerini sürdürmekte olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yıl Nisan ayında, o dönemde Balıkesir'de yayınlanan ve CHP'nin yayın organı olan Türk Dili Gazetesi'nde şöyle bir haber yayınlanmıştır: *"Kasabanın methaline[girişine], cadde üzerinde inşa edilecek olan evin bütün hazırlıkları ikmal edilmiştir. Tasdikte bulunan planlar geldiğinde, hemen faaliyete geçilecektir"*.¹⁷

14.08.1937 tarihinde, Kütahya mebusu M. Somer yaptığı teftişte, Edremit Halkevi'nin birçok faaliyet yaptığından bahsetmekte, bina konusunda da şu bilgileri vermektedir: *"Parti ve halkevi bir bina dâhilinde çalışıyorlar. Bina, partinin malıdır. Parti ve halkevi binası ihtiyaca kâfi olmadığından yeni bir parti binası yapmak tasavvurları vardır, muhit ve köyler zengin olduğundan bu tasavvurlarını mevkiifile [uygulamaya] koymak mümkündür. Yakınında Zeytinli Köyü zengin ve 14.000 nüfusu havi [içine alan] ve 17.000 liralık köy bütçesi vardır. Parti reisi oldukça münevverdir. Parti, şimdilik köy odasında toplanmakta ise de önümüzdeki sene içinde yeni bir parti binası yapmayı karar altına almıştır."*¹⁸ Edremit Halkevi, 1935 senesinde açılmış, faaliyete geçmiş, birçok faaliyet gerçekleştirmişti¹⁹ ancak 1937 senesinde henüz faaliyetlerini sergileyecek, müstakil bir binası olmayıp, CHP İlçe Merkezi ile aynı binayı kullanmaktadır. 1940 yılına gelmesine rağmen Edremit ilçesi halkevi binası yoktur. İzmir Mebusu, Balıkesir CHP Bölge Müfettişi, Dr. M. Bengisu, Edremit Halkevi'nin bir binaya ihtiyacı olduğunu raporunda yinelemektedir. Raporda şöyle denilmektedir: *"Edremit, Ayvalık, Bandırma, Gönen halkevleri binaları sadece birer evden ibarettir. Buralarda ihtiyacı karşılayacak ve nüfusları nispetinde büyük*

¹⁴ Ayvalık Halkevi, 22 Şubat 1935 tarihinde açılmıştır. "Kaymakam ve CHP Reisi Fazıl'ın katıldığı bu açılışa, bütün Ayvalık halkı iştirak etmiştir." *Türk Dili*, 22 Şubat 1935.

¹⁵ Ahçı, agt., s. 91.

¹⁶ BCA, 490.01.623.46.1.86.

¹⁷ *Türk Dili*, 4 Nisan 1937.

¹⁸ BCA, 490.01.623.46.1.15.

¹⁹ Mustafa Özsan, "Edremit Halkevi ve Edremit Halkevinde Yapılan Kültürel Çalışmalar", *II. Ulusal Sempozyumu Bildirileri*, Balıkesir 2012, s. 267.

*yeni binalar yapılması lüzumludur.*²⁰ Bahsi geçen halkevleri birer odalı evden ibaret olup, sosyal ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda ihtiyaca cevap vermekten uzaktırlar.

1940 senesinde, CHP tarafından, halkevi binası olmayan 3 vilayet merkezi ve 50 kazada halkevi binası yapılması planlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik sebeplerle, kaza sayısı 15'e indirilmiştir. Bu sürede, halkevi binası yapılacak ilçeler arasında Edremit de vardır.²¹ Ancak, 06.08.1943 tarihinde, ilçeyi teftiş eden Afyon Mebusu, Balıkesir Bölge Müfettişi, *"Edremit Halkevi'ni mahallinde tetkik ettim. Bina darlığına rağmen, civarında bulunan diğer kazalar halkevlerine nazaran daha çok verimli çalışmalarda bulunduğu görülmektedir"*²²demektedir.

1941 yılından itibaren mahalli basın kaynağı olan Türk Dili Gazetesi tarandığında Edremit Halkevi binasına ait bilgiye rastlanılmamaktadır. 1951 yılında halkevleri kapanıncaya kadar da müstakil bir binası olmamıştır.

Gönen halkevi, 1936 senesinde açılmıştır.²³ 15.02. 1937 tarihinde Erzurum milletvekili Fuat Sirmen tarafından vilayet genelinde yapılan teftişte, halkevi binası ile ilgili olarak şu değerlendirme yapılmıştır: *"Gönen Halkevi yenidir. Başında bulunan parti reisi, faal bir gençtir. Halen sıkıntıları, daha ziyade bulundukları binanın müsait olmamasından ileri gelmektedir. Yeni binanın, bir an evvel inşası lazımdır."*²⁴ Fuat Sirmen'in ifadelerinden, Gönen Halkevi'nin faaliyetlerini geçici bir binada gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

6 ay sonra, 05. 06. 1937 tarihinde, bu kez Balıkesir milletvekili Hacim Muhittin (Çarıklı) tarafından yapılan teftişte, Gönen Halkevi'nin, bina sıkıntısının devam etmekte olduğu Çarıklı'nın şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: *"Gönen'deki parti ve halkevi idaresinde bulunan arkadaşlarımız, cidden çok iyi çalışıyorlar. Parti ve halkevi başkanı olan Osman Gönen, orada bir gençlik ruhu ve hayatı uyandırmıştır. Yalnız halkevi mesaisi için yerleri çok dar. Kendilerinin yeni bir bina için tasarruf edilmiş, 1600 liralara olduğu gibi vilayetten, 1500 lira verilecekmiş. Binaenaleyh merkezden, 5-6000 liralık bir yardımda bulunulursa Gönen, iyi bir halkevine kavuşacaktır."*²⁵

Çarıklı'nın aynı raporunda, Burhaniye Halkevi'nin de bina sıkıntısı yaşamakta olduğu raporun şu cümlelerinden belli olmaktadır: *"7-8 ay önce açılmış olan halkevindeki gençler, İbrahim Çakıroğlu ile birlikte, çok iyi çalışıyorlar ve muvaffak oluyorlar. Yalnız parasızlık, yersizlik ve kitapsızlık yüzünden çok sıkıntı çekiyorlar. Bu cihet, yüksek makamınıza da arz edilmiş, buraca nazarı itibara*

²⁰ BCA,490.01.623.47.1.11.

²¹ Yeşilkaya, age., s.137.

²² BCA, 490.01.825.265.2.59.

²³ Ahçı, agt., s. 91.

²⁴ BCA, 490.01.623.46.1.74.

²⁵ BCA, 490.01.623.47.1.136.

alınmış, fakat henüz yardım edilmemiş. Burhaniye’de parti teşekküllerini de içine alacak bir halkevi binası yapılırsa, çok büyük neticeler alınması muhakkaktır.”²⁶ Aynı tarihlerde, Burhaniye Halkevi’nin bir binaya ihtiyacı olduğu, yerel basında da yer almıştır.²⁷

Burhaniye CHP parti teşkilatı ve halkevi, 2 ay sonra, 04.08.1937 tarihinde Kütahya milletvekili, Mehmet Somer tarafından teftiş edilmiştir. Somer teftiş raporunda, konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Halkevinin bulunduğu iki dükkân ve üst katları katiyen bu işe elverişli olmayan bir harabeden ibarettir. Parti ve halkevini istiyab edebilecek [içine alabilecek] bir bina planı hazırladıklarını ve bunun, 8000 liraya inşasının mümkün olabileceği, orada mevcut bulunanlar tarafından ifade edildiği halde, plan görülemedi. Bu inşaat için 5000 lira İlyön-kurulu’ndan [CHP Balıkesir İl Başkanlığı] istenilmiş ve üst tarafı, kendileri tarafından ikmal edileceği izah edilmiştir.”²⁸ 1937 yılında, Burhaniye’de halkevi binası için bazı çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak binanın inşası ilgili bilgiler daha sonraki yıllardaki teftiş raporlarında ve yerel basında geçmemektedir.

Balıkesir’in bir başka ilçesi olan Sındırgı Halkevi binasının planları, Nisan 1937’de Parti Genel Sekreterliği’nce onaylanmış, Sındırgı Kaymakamlığı’na ulaşmıştır.²⁹ 8 Mayıs 1937 tarihinde de binanın temeli atılmıştır. “Temel atma merasimine, vali ve CHP İl Başkanı³⁰ Ethem Aykut’la parti vilayet ve halkevi idare heyeti azaları katılmıştır.”³¹ 1 Temmuz 1937 tarihi itibarı ile binanın inşaa çalışmaları devam etmiş, Cumhuriyet Bayramı’na yetiştirilmeye çalışılmış ancak başaramamıştır.³² Üç yıl devam eden inşaat çalışmaları sonucu Sındırgı Halkevi binası, 1940 senesinde tamamlanmıştır.³³ Teftiş raporlarından ve mahalli basın kaynaklarından anlaşıldığı kadarı ile ilçe halkevleri içerisinde inşaa çalışması biten ve yeni binasında faaliyete geçen tek ilçe Sındırgı’dır.

Bandırma ilçesi ile ilgili olarak durum şöyledir: Türk Dili Gazetesi’nin haberine göre, 1937 senesi Haziran ayında, “inşaa edilecek olan Bandırma Halkevi’nin planı, Ankara’dan gelmiştir.”³⁴ Aradan geçen 3 yıl sonra, 1940 yılında bina yapımına başlandığı ancak hala bitirilemediği, aynı yıl Dr. Bengisu tarafından yapılan teftiş raporunun şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: Ban-

²⁶ BCA,490.01.623.47.1.133.

²⁷ **Türk Dili**, 14 Mayıs 1937. Türk Dili Gazetesi’nde yer alan haber şöyledir: “Burhaniye Halkevi şimdilik tamamen kendi hissesine tahsis edilmediğinden, konulamakta olduğu yapının ileride şehir planı dolayısıyla şekil değiştirme ihtimal olduğundan onarılamamakta ve bu yüzden yeni bir halkevi yapılma zarureti belirmektedir.”

²⁸ BCA,490.01.623.46.1.6.

²⁹ **Türk Dili**, 13 Nisan 1937.

³⁰ Bu dönemde, valiler aynı zamanda parti il başkanı idi.

³¹ **Türk Dili**, 28 Mayıs 1937.

³² **Türk Dili**, 1 Temmuz 1937.

³³ Başka bir raporda, Sındırgı Halkevi binasını Sındırgı halkının kendi imkânları ile yaptırıldığından bahsedilmektedir.

³⁴ **Türk Dili**, 4 Haziran 1937.

dırma'ya gelince, burada halkevi binasına geniş ölçüde başlanmış ve bitirilmesi için daha en az 30.000 liraya ihtiyaç vardır ve bu paranın mahalli belediyece temin olunacağını orayı teftiş ettiğim zaman öğrendim. Şöyle ki; devlet demiryolları ile belediye arasında menafi müşterek [ortak menfaat] rıhtım üzerindeki demiryolunun devletçe satın alınmasına karar verilmiştir. Satın alınma işinin ikmalini müteakip belediyenin alacağı paradan ödenecektir."³⁵ 1937 yılında, Bandırma Halkevi'nin inşa planları, CHP Genel Merkezi'nce onaylanmış, Bandırma'ya gelmiştir. İmar planının Bandırma CHP İlçe Merkezi'ne ulaşmasının üzerinden 3 yıl geçmesine rağmen binanın inşası bitirilememiştir.

Balya Kazası'nda, 1939 senesinde halkevi binası yoktur. O dönemde Balya halkı geçimini madencilikten sağlamaktadır. Dolayısıyla nüfusça diğer ilçelere göre daha kalabalıktır.³⁶ Nüfusça kalabalık bir ilçede bir halkevi inşasının parti açısından da iyi olacağı teftiş raporunda da belirtilmiştir. Hacim Muhittin Bey(Çarıklı), 27.7.1939 tarihinden 02.09.1939 tarihine kadar, 38 gün boyunca vilayet genelinde yaptığı teftişte, Balya'da bir halkevi binasına ihtiyaç olduğunu şu cümlelerle izah etmiştir: " *Balya Kazası'nın hazır 3000 lirası var. Merkezden de yardım görürse, kendilerine göre bir halkevi yapacaklar. Balya maden münasebetiyle birçok işçinin hatta münevver sınıfın toplandığı bir kasaba olduğundan burada iyi bir halkevinin bulunması, partimiz için çok iyi bir iştir. Merkezden yardım edilmesini ve de bir de plan gönderilmesini istirham ederim.*"³⁷

Yukarıdaki anlatılanlardan hareketle, Balıkesir ilçe halkevleri ile ilgili şu söylenebilir: Müfettişlerin teftiş raporlarında, tüm ilçelerin bina durumlarına ilişkin derli toplu bilgiler yoktur. Bunun dışında, il merkezinde yer alan Balıkesir Halkevi, 1940 yılına kadar Türk Ocağı'ndan devredilen binada faaliyetlerine devam etmiş, mekân sıkıntısı ile karşılaşmamıştır. Ancak, milletvekillerinin teftiş raporlarından anlaşıldığı kadarı ile ilçelerde durum farklıdır. Ayvalık, Edremit, Gönen, Sındırgı, Balya gibi ilçe halkevleri, 1935-36'lı yıllarda açılmış, faaliyetlerine başlamışlardır.³⁸ Faaliyetlerini ya CHP ilçe merkezleri ile ortaklaşa kullandıkları binalarda gerçekleştirmişler ya da tek odalı evlerde yapmak zorunda kalmışlardır.

İlçelerde, bina yapımına 1937 yılında başlanmış, inşa çalışmaları 1940'lı yıllara kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihten itibaren halkevlerinin açılması ile alakalı iki farklı durum kendini göstermiştir. Birisi, İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı ekonomik sıkıntılardır. Savaş yılları, binaların inşası

³⁵ BCA,490.01.623.47.1.11.

³⁶ Balya bir maden yerleşim yeri olması sebebi ile 1933 yılında, "65 dükkân, 5 mağaza, 3 lokanta, 2 gazino, 7 kahvehane, 2 han, 2 otel ve 10 fırını olan bir maden şehridir." İsmail Arslan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Maden Şehri: Balya (1839-1923), *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 3 Issue 2, Winter 2010, s. 49.

³⁷ BCA,490.01.623.47.1.84.

³⁸ Açıktı, s. 93.

için gerekli finansmanın teminini güçleştirmiştir. Bir diğeri ise 1940'tan itibaren şehir ve ilçelerde tesis edilen halkevi yerine, köylerde halkodaları açılmasına daha çok ağırlık verilmesidir. Ülke genelinde bir karşılaştırma yapılırsa, 1940 yılında, 379 halkevi mevcut iken 141 halkodası vardır. 1945 yılında ise, 438 halkevine karşılık, 2688 halkodası açılmıştır.³⁹ Bu iki etkenin de etkisiyle, Balıkesir ilçelerinde, 1937 yılında başlayan ilçe halkevleri bina projeleri tam olarak bitirilememiştir.

Halkevleri binalarının yetersiz olması, konferans, temsil, okuma kurslar gibi geniş alanlara ihtiyaç duyulan etkinliklerde, bazı sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tespiti, Balıkesir milletvekili Recai Güreli, vilayet genelinde, 08.08.1945 tarihinde yaptığı parti ve halkevleri teftişinde, şu cümlelerle özetlemektedir: *“Halkevleri çalışmaları, ekser ilçelerde ihtiyaca cevap verecek binalar mevcut olmamasından veya azlığından dolayı Nizamname hükümleri tam olarak tatbik olunamamaktadır. Her neye mal olursa olsun ihtiyacı karşılayacak halkevleri binalarının yaptırılması çok faydalı olacaktır.”*⁴⁰

2. TEFTİŞ RAPORLARI VE YAZIŞMALARDA MERKEZ- TAŞRA İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ BAZI TESPİTLER

CHP Genel Sekreterliği, halkevleri konusunda zaman zaman halktan gelen şikâyet ya da taleplerle karşılaşabiliyordu. Halk, bu gibi talep veya şikâyetlerini valiliklere yazıyor, valilikler de CHP Genel Sekreterliği ile yazışarak meseleye çözüm bulmaya çalışıyordu. Bazen vatandaşların herhangi bir konu ile ilgili talep veya şikâyetlerini doğrudan parti merkezine yazdığı da oluyordu. Benzer taleplerden birisi, Edremit sakinlerinden, geçimini, “seyyar sinemacılık” yaparak sağlayan İbrahim Sarı'ya aittir. Sarı, 1936 senesinde, Edremit Halkevi tarafından sinema gösterimi için kiralanan ancak çok yoğun etkinlikler olmaması sebebiyle atıl duran ve etkin kullanılmayan konferans salonunun, kendisine de tahsis edilmesi için Edremit Halkevi Yönetimi'ne müracaat etmiştir.

Halkevi Yönetimi talebe sıcak bakmakta buna mukabil, konunun bir dilekçeyle, CHP Genel Sekreterliği'ne sorulmasını istemektedir. Bunun üzerine bir dilekçe yazarak talebini dile getiren İbrahim Sarı, dilekçesinde, halkevi *“umdelerine bağlı kalacağını beyan etmekte, salonun kapalı kaldığı günlerde, kendi sinema makinemle bütün masrafı bana ait olmak üzere, haftada bir gün halkevi emrine halka, parasız sinema göstereceğim”* demektedir. İbrahim Bey'in 01.10.1936 tarihli dilekçesinden anlaşıldığı kadarı ile kendisi, bahsi geçen salonda haftada bir gün halka bedava hizmet verecek, sair günlerde de işletme olarak çalıştıracaktır. Dilekçede ayrıca, *“halkevine, senevî 100 lirada*

³⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara 1986, İletişim Yayınları, C. 2., s.105.

⁴⁰ BCA,490.01.624.50.1.41.

teberruda" [bağısta] bulunacağına da belirtmiştir. Yine İbrahim Bey, dilekçe-sinde, "kasabamızda bir sinema mevcut ise de duhuliyesi[giriş ücreti] yüksek ol-masından ancak memleketin birinci sınıf halkına kâfi olmağla diğer sınıf halk, pek az istifade etmekte olduklarından, memleket dâhilindeki noksanlığı izale için arzu-ı umumi üzerine" böyle bir işe girdiğinden bahsetmiştir.⁴¹

İbrahim Bey'in dilekçesini değerlendiren CHP Genel Sekreterliği, Balıkesir Valiliği'ne gönderdiği ilgi yazıda, konunun tahkik edilmesi istemiş-tir.⁴² Valilik, gerekli tahkikatı yapmış, İbrahim Bey'in dilekçesine 8 ay sonra cevap vermiş ve "sinemacı İbrahim Sarı'nın arzualinde bahsettiği salonun, kira ile kendisine verilmesini, İlyönkurulumuz uygun bulmamıştır" diyerek olumsuz cevap vermiştir.⁴³

İbrahim Sarı, halkevi kurallarına uyacağını beyan etmiştir. Bu tarihte, Edremit'te bir sinemanın olduğu anlaşılmakta olup ikinci bir sinemanın bilet fiyatlarını düşüreceği öngörülse bile İbrahim Sarı'ya Balıkesir CHP İl Teşkila-tı tarafından izin verilmemiştir. Yani halkevine ait bir mekânının, geçici bir süre için bile olsa işletme mantığı ile halkevleri amaçları dışında kullanılma-sına sıcak bakılmamıştır. Çünkü Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'ne göre "halkevlerinde sinema faaliyetinden maksat halkın sinema vasıtası ile fikir ve zevkini yükseltmektir. Halkevlerinin bütün çalışma kollarında olduğu gibi sinemadan, ticari gaye, halkevine gelir temini maksadı beklenilmemelidir."⁴⁴

Aynı yıl, benzer bir talep, Balıkesir Halkevi'nden CHP Genel Merkezi'ne yazılmıştır. Balıkesir Halkevi Başkanı Feyzi Bey⁴⁵, halkevinin seyyar bir si-nema makinesine sahip olduğunu, halkın bundan çok istifade ettiğini, Ata-türk Parkı'nda gösterilen filmleri seyretmek için binlerce yurttaşın parkı dol-durduğunu dile getirmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bu arada bazı hayır kurumları ve idman klüpleri faydalanmak istediği ile yararlarına film göster-mek için halkevimize başvurumaktadırlar. Bu müracaatları konuşan İlyönkurulumuz, gösterilecek filmlerin faydalı ve ahlaki olmasını ve menfaati olduğu için halkevi müs-tahdemlerinin bilet satış kontrolüne karışmamasına karar vermişse de henüz tatbiki-ne geçilmemiştir. Bu hususta bizi aydınlatmanızı ve kararımızın muvafık [uygun] olup olmadığını bildirilmesini istirham ederim."⁴⁶

CHP Genel Sekreterliği'nden yazılan cevabî yazıda, "hayır cemiyetlerinin kendi menfaatlerine verecekleri balo, müsamere gibi eğlenticilere halkevleri kendi ça-lışmalarına engel olmamak şartıyla yardımda bulunabilirler. Müsamere esnasında da

⁴¹ BCA,490.01.825.264.1.8. İbrahim Sarı'nın dilekçesi, muhtemelen o günlerde yazılan birçok dilekçede olduğu gibi şu ibarelerle bitmektedir: "Fırka ve vekâletlerce halk için hazırlanan ilmi, içtimai, sıhhi ve teknik filmleri de taahhüt etmek şartıyla kapalı bulunan bu binada sinema gösterilmesine müsaadelerini saygılarımla yalvarırım."

⁴² BCA,490.01.825.264.1.4.

⁴³ BCA,490.01.825.264.1.3.

⁴⁴ Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Ankara 1940, s.15

⁴⁵ Fevzi Sözüner, bu tarihte Balıkesir Halkevi Başkanıdır. Bkz. Ahçı,agt., s. 200.

⁴⁶ BCA,490.01.1215.36.1.50.

*sinemadan da faydalanabilirler. Ancak para mukabilinde halkevi sinemasından sık sık faydalanmak şeklini mahzurlu buluyoruz*⁴⁷” denilmektedir. Parti Genel Merkezi, halkevi salonunu, halkevine bağlı spor kulüplerinin faaliyetlerine açmaya izin verirken para ile gelir sağlanacak işler için velev ki hayır işleri için bile olsa izin vermemekte, bunu Halkevleri Nizamnamesi’ne aykırı bulmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazen vatandaşlar, halkevlerinin işleyişi, halkevleri yöneticilerinin Halkevleri Nizamname’sine uygun hareket edip etmedikleri gibi hususlarda CHP Genel Sekreterliği’ne ya da valiliklere, doğrudan şikâyetlerini yazabiliyorlardı. Buna örnek bir olay, Sındırgı’da yaşanmıştır. 1941 senesinde, Sındırgı’da öğretmenlik yapan ve aynı zamanda Sındırgı Halkevi reisi olan Ali Kadri Bey,⁴⁸ geçici bir süre Sındırgı Halkevi’nde yatıp kalkmış, Sındırgı Halkevi’ni bir otel gibi kullanmıştır. Bu arada, bazı Sındırgı’lı vatandaşlara göre halkevleri kurallarına uymayan tavırlar içinde de bulunmuştur. Sındırgı sakinlerinden M. Tunç, kendi imzası ile Balıkesir Valiliği’ne bir dilekçe yazarak, halkevi reisini, bu uygunsuz davranışlardan dolayı valiliğe şikâyet etmiştir. Müşteki vatandaş, dilekçesinde, *“biz Sındırgı’nın yerlisi hasebiyle ve kendi paramızla yaptırdığımız bu kutsi binada, yani Halkevinde, [Ali Kadri Bey’in] yaptığı çirkin haller bizleri çok müteessir ediyor. Bir gün halkevini gezmeye geldiğimiz zaman, her odanın içinde bir yatak gördük ve bu yataklarda kimlerin yattıklarını sorduk. Odacı, şu cevabı verdi. Halkevi reisi yatar. Yeni bir misafiri, burada İnhisar Müfettişi yatırıyor diye cevap aldık. Gine gözlerimizle gördüğümüz şunları da arz etmek bizim ve kasabamız için bir borçtur. 1. Geceleri umumi yerlerde oturmazlar. Kahve gibi türlü türlü haller. 2. Halkevi mi kumarhane mi, meyhane mi yoksa otel mi bize de bildirsinler de...”*⁴⁹

Dilekçede kaleme alınan ifadelerde, Ali Kadri Bey’in Sındırgı Halkevi’ni, geceleri yatıp kalkmak için de kullandığı ancak bazı uygunsuz tavırlar içinde olduğu ifade edilmektedir. Halkevi’nde Ali Kadri Bey’in dışında arkadaşı İnhisar Müfettişi de kalmaktadır. Ayrıca geceleri, halkevi, başka kişilerin de katılımıyla, kahvehane gibi bir görünüm almaktadır. Dilekçe daha sonra CHP Genel Sekreterliği’ne gönderilmiştir. Dönemin CHP Genel Sekreteri Dr. A.F.Tuzer, 15.10.1941 tarihinde, CHP Balıkesir Bölge Müfettişi İzmir milletvekili M. Bengisu’ya yazdığı yazıda, *“yapılan şikâyet doğru ise üzerinde ısrarla durmak lazımdır. Bu konuda tahkikat yaparak beni aydınlatmanızı rica ederim”* demektedir.⁵⁰ Gerekli tahkikatı yapan Bengisu, 21.11.1941 tarihinde Genel Sekreterliğe yazdığı yazıda, yapılan şikâyetin yalan ve iftiradan ibaret olduğunu, Sındırgı’da, M. Tunç adında birinin olmadığını, dahası, imzanın uy-

⁴⁷ BCA,490.01.1215.36.1.48.

⁴⁸ Sındırgı Halkevi reisi Kadri Bey, öğretmen olup, zaman zaman Balıkesir Halkevi Dergisi olan, Kaynak’ta da yazılar yazmıştır. Bkz. A.Kadri Balkan, “Köylerde Evlenme Adetleri”, Kaynak, 19.02.1938, Sayı:61.,yl:5,s.330.

⁴⁹ BCA,490.01.825.265.1.7.

⁵⁰ BCA,490.01.825.264.1.6.

durma olduğunu belirttikten sonra şöyle devam ediyor: “bu isnatları yapan ve hüviyetini gizleyen adamın, Sındırgı’da arzuhalcilikle vakit geçiren ve Yunanlılarla vatan aleyhinde çalıştığından ve istihlasta [Milli Mücadele]de Yunanistan’a firar etmiş iken aştan istifade ederek tekrar memlekete gelmiş Hulusi adlı şerefsiz! ve sefil bir şahıs olduğu neticesine vardım. Halkevi reisi Ali Kadri Balkan, ahlak ve fazilet sahibi bir öğretmendir. Refikası, Balıkesir’de okumakta olan çocukları ile birlikte ikamet etmekte olduğundan, Kaza Parti Reisi’nin muvafakat ve malumatı dâhilinde halkevinde kendisine tahsis edilen odada yatmaktadır. Bu vaziyet halkevi çalışmaları ile çok yakından ilgilenmesini kolaylaştırdığından faydalı olmaktadır.”⁵¹

Müfettiş raporunu değerlendiren, CHP Genel Sekteri Dr.A.F.Tuzer, Sındırgı Halkevi reisi, Ali Kadri Balkan’la ilgili olarak, teftiş sonucu verilen bilgilerden memnun olduğunu ancak gene de, Halkevi İdare ve Teşkilat Talimatnamesi’nin 63.maddesi, “halkevinin velev tek odasının bile, buyurduğunuz şekilde bir ikametgah haline gelmesine manidir. Bu hususta halkevi reisini ikaz etmenizi rica ederim”⁵² demektedir.

Anlaşılan o ki Sındırgı Halkevi Reisi olan Ali Kadri Bey, mektupta şikâyet edildiği gibi hal ve tavırların içinde bulunmasa bile Nizamname’ye göre yanlış hareket etmiş, halkevinin bir ikametgâh, misafirhane olarak kullanmaya başlamıştır. Dahası, şikâyet mektubuna göre kendisinin dışında bazı kimselerin halkevinde yatıp kalkmasına göz yummuştur ki bu durum İdare ve Çalışma Talimatnamesi’nin 63. maddesine⁵³ aykırıdır.

Benzer şikâyetler, diğer ilçeler için de söz konusuydu. 3 Ekim 1945 tarihinde, Dursunbey hakkında H.M. tarafından CHP Genel Sekreterliği’ne yazılan dilekçede, Dursunbey Halkevi’nde, kaymakam ve ilçede görev yapan diğer amir ve memurların da katılımıyla bir balo düzenlendiğinden bahsediyor ve bir kısım ilçe halkının da bu baloya içki içilmeyeceğini düşünerek katıldığını ancak kaymakam ve bir ormancının da katılımıyla çok miktarda içki içildiğinden bahsediyor “Atatürk bu halkevlerini böyle meyhane veya başka terbiyeye mugayir bir tarzda kullanılmasını tavsiye etmedi. Bilhassa münevverlerimiz bu şayan-ı esef halleri halk arasında bu candan sevgi bağladığı yerde gördüğü müessif hadiselerden dolayı kıymetini zail ettirmesine sebep olur”⁵⁴ diyordu.

Bir başka örnek, yine Sındırgı ilçesine aittir. Bu kez, Sındırgı halkı, halkevinin, halkın kullanmadığını, sadece halkevi klüp üyelerinin istifade ettiklerinden şikâyet etmektedir. 28.09.1938 tarihinde, Ahmet Necati Tütüncü, ve A. Nuri ve İ. Hakkı isimli vatandaşlar tarafından doğrudan CHP Genel Sek-

⁵¹ BCA,490.01.825.264.1.3.

⁵² BCA,490.01.825.265.1.1.

⁵³ Halkevi İdare ve Teşkilat Talimatnamesi’nin 63.maddesi şöyledir: “CHP ve Halkevleri işleri ile resen [görevinden ötürü] meşgul olmaya gelecek olanlar, halkevlerinin bir odasında yatıp kalkabilirler. Halkevinin hiçbir zaman velev tek odası bile olsa alelittak [bir kayıta bağlı olmaksızın] misafir haline gelmemesine çok dikkat olunmalıdır”. CHP Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, Ankara 1940, s. 15

⁵⁴ BCA,490.01.825.265.2.29.

reterliği'ne yazılan dilekçede, şu satırlar yer almaktadır: “Bundan 4-5 ay önce kurulan halkevinin mevcudiyeti kapıda asılı binanın mahiyeti işgaliye levhası ve seçilen yönetim kurulu başkan ve üyelerinin kuruntu vasıflarından ancak anlaşıyor. 500 evli Sındırgı’da üyeliğe gerekli vasıfları bulunan yüzlerce vatandaştan bir tek fert kaydedilmediği gibi halkevi hiçbir şekli ile köylülere hulul etmemiştir[köylere girememiştir.] (metinde cümlelerin altı çizilidir) Köycülük, spor, temsil gibi yegâne içtima, sıhhi inkişafa medar kolların ilk teessüs dolayısıyla mansup vaziyete olan yönetim kurullarının bir faaliyetleri görülemiyor. Halkevi salonu birkaç iskemle, masa temin edilerek açılıp, bir köşeciğe konulacak dolaba birkaç kitap tedarik ederek boş vakitlerini kahvehanelerde geçiren gençlerin toplanmaları ciheti ihmal ediliyor. Fakat halkın, nakden, aynen ve bedenlen fedakârlıkları ile meydana gelen binanın bir mahalli şehir kütübü (metinde altı çizili) ittihaz edilmiş ve çok güzel modern koltuk ve masalarla tefriş edilerek (eşraf) sınıfı birkaç yüksek memurlar klüp üyesi namıyla devam ediyorlar. Her sınıf halkın devamına mani-i meşru olmak üzere kulüp üyeliği duhuliye 5 lira ve 2 lira ayda ücrete tabidir kaydı konulmuştur. Adeta bu sınıftan olup klüp azalarının tapulu malı gibidir.

Kapıya talik edilen [asılan] (üye olmayan giremez) yazısı kendi varlıkları ile meydana gelen salonu mahrum bırakmaktadır. Şimdi de birkaç gün evvel gelen kanuna aykırı, gayri edebi ve hissi ahlaki bozucu kadınların davullu çalgılarla oyunlar gösteren tiyatro kapalı bulunmakta olan halkevi salonunda çalışmaktadır. Tiyatro hâsılatının 1/3’ü salon kirası olarak alınıyor.”⁵⁵

CHP Genel Sekterliği, Balıkesir Valiliğine bir yazı yazarak Tütüncü A. Nuri ve A. Hakkı imzaları ile alınan dilekçenin mahallinde tetkiki için 25 Haziran 1938 tarihinde valiliği görevlendirmiştir.⁵⁶ Yazışmalar bu noktada kesildiği için sonucun ne olduğunu valiliğin şikayet konusu ile ilgili nasıl bir tedbir aldığını bilemiyoruz.

Bazen bu tür şikâyetler, parti il başkanı, ilçe başkanı hatta nahiyelerdeki parti üyesi kişiler tarafından da CHP Genel Sekreterliği’ne yazılabiliyordu. Buna örnek bir olay, 1936 senesinde Ayvalık’ta yaşamıştır. Ayvalık parti başkanı Dr. Fadıl Doğan, Gömeç Nahiyesi’nde İnkılâp ve İstiklal başlıklı bir konferans vermiştir. Halkevi’nin düzenlediği ve kahvede yapılan bu konferans sırasında, nahiyeye bağlı Kerem Köyü muhtarı Zeki, Fadıl Doğan hakkında ağır sözler söylemiştir. ⁵⁷ Gömeç Komün İl Kurumu başkanı, [CHP Belde Başkanı] CHP Genel Sekreterliği’ne yazdığı yazıda Kerem Köyü Muhtarı Zeki ile ilgili şu şekilde bir bilgi vermiştir: “mümaileyh [adı geçen] Yunan işgali sırasında, yunanlılar tarafından köyünde koruculuk yapmış, Yunan alametini havi serpuş giymiş, eski şehrin Yunanlılar tarafından zaptı günü Yunanlılarla birlik-

⁵⁵ BCA,490.01.825.264.1.66.

⁵⁶ BCA,490.01.825.264.1.64.

⁵⁷ BCA,490.01.825.264.1.74.

te tezahüratta bulunmuş, herhangi bir sebeple Türklüğü rencide etmiş, mazisi kirli, halile de prensip ve rejimlerimize uygun fikirler taşımayan Zeki hakkında tatbikatta bulunulmasını ve vazifesine son verilmesini temin buyrulmasını sonsuz saygılarımla yalvarırım.”⁵⁸

Genel Sekterlik konunun araştırılması için valiliği görevlendirmiştir. Bunun üzerine, vali Saim Gündoğan, Balıkesir Emniyet Müdürlüğü vasıtasıyla yaptırttığı araştırma sonucunu, CHP Genel Başkanlığı’na bir yazı ile bildirmiştir. İlgili yazıda, Kerem Köyü muhtarının konferans sırasında sarhoş olduğunu, sarf ettiği sözlerin sırf doktorun [Fadıl Doğan] şahsına ait olup, konferans mevzuu ile ilgili olmadığını belirtmiştir. Yazının devamında “*nitekim ikinci konferansta Zeki, doktorla samimi görüşmüş ve hürmekâr bir vaziyet almıştır. Muhtar Zeki’nin mahallince iyi tanındığı, rejimi iyi kavramış, fırkaya muti ve faal bir genç olduğu, Gömeç Nahiye Müdürü’nün işarına atfen Burhaniye Kaymakamlığı’ndan bildirilmiştir*”⁵⁹denilmektedir. Karşılıklı yazışmalardan, Kerem Köyü muhtarı Zeki’nin konferans esnasında konferans mevzusunda farklı bir fikir mi beyan ettiği, yoksa Dr. Fadıl Doğan’ın şahsını mı tenkit ettiği tam olarak anlaşılamamaktadır.

Bu bölümle ilgili şu kısa değerlendirme yapılabilir: Karşılıklı yazışmalardan anlaşıldığı kadarı ile gerek CHP Genel Merkezi, gerekse, vilayette mukim vatandaşlar halkevlerinin, amaçları dışında kullanılmasına karşı çıkmışlar. Bu konuda gördükleri yanlışlıkları, CHP Genel Sekreterliği’ne doğrudan yazmışlardır.⁶⁰ Genel Merkezi’n de şikâyet konularını ciddiyetle takip ettiği, halkevi reisi ya da üyesi de olsalar, herkesin Halkevi Nizamnamesi’ne uygun hareket etmesini istediği anlaşılmaktadır. Yine bu bağlamda, Sındırgı’da görüldüğü gibi vatandaşlar, halkevlerinin bir eğlence mekânı, ya da sadece memur, öğretmen gibi aydın kesimin gidebildiği- girebildiği mekânlar değil, sıradan vatandaşların da her zaman ziyarete edip istifade edebilecekleri mekanlar olmasını arzu etmişlerdir. Ayrıca şu hususu da belirtmek gerekir ki, Balıkesir Vilayeti’nde vatandaşlar, taleplerini ya da şikâyetlerini bazen valiliğe bazen de doğrudan CHP Genel Sekreterliği’ne yazarak demokratik haklarını kullanmışlardır.

3. Teftiş Raporlarında İlçe Halkevleri Faaliyetlerine Yönelik Bazı Tespitler

Müfettiş raporlarında, ilçe halkevleri ile ilgili dile getirilen hususlardan birisi halkevi reisleri ve halkevi komite üyelerinin etkin ve yeterli faaliyetler

⁵⁸ BCA,490.01.825.264.174.

⁵⁹ BCA,490.01.825.264.174.

⁶⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloglarında, hemen her halkevinin CHP Genel Sekreterliği’ne gönderdiği, istek ve şikâyetlerini ihtiva eden belgeler, mevcuttur. Örneğin, “Manisa Halkevi’nin Talep ve Şikâyetleri”.

yapmamalarına yöneliktir. Bazı ilçe halkevleri çok etkin faaliyetler gerçekleştirebilirken bazıları da çok cılız, sönük kalabiliyordu. Bunda, başka etkenlerle beraber, “halkevi başkanının kimliği ve kişiliği, başındakilerin halkevini yönetme ve yönlendirme yeteneklerinin olup olmadığı” ⁶¹önemliydi. Bilindiği gibi halkevleri, 9 şubeden oluşuyordu. Bunlar, 1. Dil Edebiyat, Tarih, 2.Güzel Sanatlar 3.Temsil 4.Spor 5.İçtimai Yardım 6. Halk Dershaneleri ve Kurslar 7.Kütüphane ve Neşriyat 8. Köycülük 9. Müze ve Sergi ⁶² Bu şubelerde de kimlerin görevli oldukları ve onların kültür seviyeleri önem arz ediyordu.

Mesela, Kütahya milletvekili Mehmet Somer, 04.08.1937 tarihinde, Burhaniye’de yaptığı teftişte, Burhaniye Halkevi’nin içinde bulunduğu durumu şu şekilde nakletmektedir: “Burhaniye Halkevi, Sosyal Yardım, Kitapsaray, Köycülük, Ar Kolu, Gösteri, Spor şubelerinden ibarettir. Kütüphanede 500 kadar kitap vardır. Pek az okuyucusu vardır. Bu kolun reisi, Mustafa Çakıroğlu (eczacı) ile köycülük şubesi reisi, (zeytin memuru) Emin Cengiz adındaki iki genç çalışmağa heveskâr oldukları halde diğer arkadaşlarının ve halkevi reisinin alakasızlığı yüzünden halkevi ve parti faaliyeti burada yok gibidir. Mesela Ar kolu sergaridiyan [başgardiyân]Ahmet Erken namında birinin elinde bakımsız ve faydasızdır. Gösteri kolu münhal [boş] denildi. Kooperatif kâtibi Ahmet Fevzi’nin oğlunu getirmek istediklerini ilave ettiler. Muallimlerle araları açık olduğunu anladığımdan orada bulunabilen muallimleri ve bu mevcudu toplayarak kendilerine lazım gelen nesayıhte [öğütlerde]bulundum ve memleketin ihtiyacı olan birlikte çalışmalarının faydelerini uzun boylu izah ile muallimlere kültür vekâletinin bu baktaki tebligatını da hatırlattım. Bana muntazaman çalışacaklarını vaat ettikleri halde Burhaniye halkevi ve partisinin bu vaziyette ve bu elemanlarla çalışamayacaklarına kani bulunuyorum”.⁶³Teftiş raporundan anlaşıldığı kadarı ile Edremit Halkevi’nin yönetim ve kollarda görevli kol başkanlarının alakasızlığı söz konusuydu.

Kütahya Mebusu Fuat Sirmen, 11.06.1936 tarihinde, yaptığı teftişte, Bandırma Halkevi ile ilgili şu şekilde değerlendirme yapmıştır. “Bandırma Halkevi de yenidir. Burada çok az faaliyet vardır. Yalnız Halkevi reisi olan parti İlçeyönkurul üyesinden devlet demiryolları doktoru İbrahim Akıncı Balıkesir’e nakletmiş olduğundan yerine Köycülük (kolu) reisi noter Mehmet bakmaktadır. Bu zat çalışkan ve iyi niyetli ise de lazım gelen sevgi ve otoriteyi tesis edici kâfi evsafa [kabiliyete] malik değildir. Dil, Tarih ve Edebiyat kolu reisi olan avukat Burhan Yener ki-mahalline göre bilgili ve kuvvetli avukat olarak tanınmıştır. Bugün Kaza Yönetirisi [CHP İlçe Teşkilat Başkanlığı] ve halkevinin başında bulunanlarla anlaşmazlık halindedir. Bu vaziyet, ufak bir yer olan Bandırma’da derhal fena tesirini

⁶¹ Zeyrek, age., s. 28.

⁶² Cumhuriyet Halk Partisi, *Halkevleri 1940*, Ulusal Matbaa, Ankara, bty., s. 3

⁶³ BCA,490.01.623.46.1.6. Edremit Halkevi, 1935-den 1938 yılına kadar, şüphesiz birçok faaliyet de gerçekleştirmiştir. Bkz. Ahçı, agt., s. 94.

göstermiştir. Bugün orada muallimlerin kısmi azamı [büyük çoğunluğu] kıymetli yardımlarda bulunabileceklerdir. Bu müessesenin faaliyetine maalesef hemen hemen bigâne vaziyettedirler. Burhan Yener'in Halkevi Yönetim Kurulu içtimasında parti disiplinine uymayacak şekilde, partiyi temsil eden kimseler aleyhinde çok ağır sözler sarfettiği duyulmuştur. Hülâsa Bandırma Halkevi Yönetim Kurulu [yönetimi] teşkil edenler arasında bu vaziyetin devamı caiz değildir. Vilayet Parti başkanlığınca işe vaziyet edilerek mahallinde bu gibi anlaşmazlıklara meydan vermeyecek ve daha faydalı bir şekilde çalışacak kimselerin iş başına getirilmesinin temini zaruri olduğu kanaatindeyim."⁶⁴

Hacim Muhittin Bey'in (Çarıklı) daha sonra yaptığı teftiş de Fuat Sirmen'in tespitlerini doğrulamakta, Bandırma Halkevi ile ilgili problemlerin devam ettiğini göstermektedir. Balıkesir milletvekili Hacim Muhittin Bey (Çarıklı) 1937 yılı Eylül ayında, ilçede, hem patiyi hem de halkevini teftiş etmiştir. Halkevi yönetimi ile ilgili gözlemlerini şu cümlelerle dile getirmiştir: "Bandırma, parti bakımından eskisi gibi iyi durumdadır. Yalnız halkevinin durumu iyi değildir. Halkevinin 4-5000 liralık kadar bütçesi olduğu ve bununla epeyce işler görmek imkânı bulunduğu halde, maalesef hiçbir iş görememekte ve meflûç bir vaziyette bulunmaktadır. Bunun için partiye mensup bir arkadaşın partiyeye verdiği rapor örneğini sunuyorum. Bu raporda halkevi vaziyeti çok iyi gösterilmiştir"⁶⁵. Benim tahkik ve tetkikime göre Halkevi reisliği yapan Dr. Faik Gürbaş, otorite tesisine çalışayım derken büsbütün idareyi elden kaçırmış ve Halkevi hemen hemen dağılacak dereceye gelmiştir. Kendileri ile yaptığım sıkı temasta yapılan hiçbir iş ve hiçbir teşebbüsten bahsedemediler. Hep yapılacak ve yapılması lazım işler üzerinde konuşuyorlardı. Gizli olarak öğrendiğime göre, Dr. Faik Gürbaş, belediye reisi olmak ve bunun için halkevi reisliğini basamak yapmak istiyor. Ama bunu da yapamıyor. Hülâsa, Bandırma Halkevi üzerinde durabilmesi ve yürüyebilmesi için tedbir alınması gerekli bir durumdadır."⁶⁶

Çarıklı raporunun devamında, bir halkevinin faal olabilmesi için üç şeyin olması gerektiğini, bunların, kurağ[bina], para ve eleman olabileceğini belirttikten sonra, Bandırma Halkevi için bu üçünün de mevcut olduğunu yazıyor. Çarıklı bina için "yeni açılan salonu ile bugünkü kurağ[bina], birçok halkevi kurağlarından daha elverişlidir" diyor. Diğer iki şart için de raporda şunlar dile getiriliyor: "Bandırma halkevinin yıllık bütçesi 4500 liradır. Bu rakam, şimdiye kadar Bandırma'nın sosyal hayatına sarf edilen paraların en yüksek raka-

⁶⁴ BCA, 490.01.623.46.1.74. Bandırma Halkevi'nin faaliyetleri için, Bkz. Ahçı, agt., s. 94.

⁶⁵ Çarıklı, Bandırma'yı kendisinden 2 ay önce teftiş eden, M. Sümer'in raporundan bahsetmektedir: Kütahya milletvekili M. Sümer Balıkesir Vilayetini, 07.08.1937 tarihinde teftiş etmiş, "Hülâsa Doktor Faik Gürbaş bu milli vazifeyi yeni deruh-te etmiş olmakla beraber eyi seçmiş olduğu arkadaşlar ile şayanı takdir bir surette almaktadır ilerde kendisinden önemli işler beklenebilir. Güzel Bandırmaya şeref verecek yeni bir halk evinin inşasına başlanmak üzeredir Bu hususta Parti ve belediye başkanı kıymetli yardım ve mesaisi şayanı takdirdir"

⁶⁶ BCA, 490.01.623.47.1.135.

mıdır.” Eleman konusunda ise “1400 nüfuslu Bandırma’da yüzde bir de mi halkevinde çalışacak eleman yoktur.”

Çarıklı, raporunda her halkevinde açılması gereken 9 şubeden Bandırma’da 7’sinin açık olduğunu ancak bu şubelerin atıl vaziyette olduklarını tek tek ele alarak değerlendiriyor. Örneğin, halk evi yöneticilerine yönelttiği, Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi niçin faaliyet yapmıyor sorusuna, yöneticilerin, *“konferanslar kontrole tabi tutuldu, söz söyleyecek arkadaşların ilmi kifayetine itimat edilmedi”* şeklinde cevap verdiklerinden bahsediyor. Müzik kursları açmak, güzel sanatlar alanında faaliyetler yapmak gibi görevleri bulunan Ar Şubesi’nin, bir kurs açtıklarını ancak tecrübesiz ve bilgisiz bir müzik öğretmeninin görevlendirilmiş olduğunu dile getiriyor. Sosyal Yardım Şubesi’nin, o yıllarda Bandırma’da faaliyet gösteren Himaye-i Etfal [Çocuk Esirge Kurumu] ve Hilali Ahmer [Kızılay] gibi yardım cemiyetlerine yardım etmesi gerekirken *“bu cemiyetleri korumak şöyle dursun manevi varlığını darbeleyecek hareketler ihdas ediliyor”* [oluşturuluyor] diyor. Kitapsaray Şubesi’nin *“yüzlerce kitap alan 3 kitap dolabının”* dolu olduğunu ancak bir tek okuyucusu bile bulunmadığını; Köycülük Şubesi ile ilgili olarak, *“faaliyet safhasına adımını bile henüz atmamış olan bu şubenin mevcudiyetine bile inanmak güç”* şeklinde ifade ediyor. Gösterit Şubesi’nin de kendi alanında herhangi bir faaliyet gerçekleştirmediğini *“halka heyecan verecek sahne yerine can sıkıcı zamanlar yaşatıldığından”* bahsediyor. Nihayet, çarıklı sözlerini şu şekilde tamamlıyor: *“Bandırma Halkevi bir veya iki yazıcıyı gece gündüz meşgul edebilecek şekilde ihdas edilen bürosu ile haftanın üç gecesini yalnız başkanının, liman reisi ve posta müdürünün münavabe [dönüşümlü] verdikleri konferanslar, müzik şubesinin malum konserleri ile gösterdiği faaliyet, yüce partimizin yaptığı maddi manevi yardımları ile mukayese edilemeyecek kadar kıymetsiz bir randıman arz ediyor.”⁶⁷*

Her iki müfettişin de teftiş raporlarında görüldüğü gibi, Bandırma Halkevi 1937 senesinde faaliyetleri açısından durgun, sönük vaziyettedir. Halkevinin, faaliyetleri ile halkı yanına çekemediği, sadece birkaç görevli ile adeta kendi hallerinde eğlendikleri gibi bir sonuç çıkmaktadır. 1937 yılında yapılan teftişlerde, Balıkesir merkezi dışında, 4 ilçede yer alan halkevlerinde, müfettişlerin dikkatini en çok çeken Bandırma Halkevi olmuştur. Raporlara göre, Bandırma Halkevi yönetimi ve üyelerinin faal halde bulunmadıkları, halkevinin misyonunu anlamadıkları anlaşılmaktadır.

Halkevi yönetiminden kaynaklanan problemlerden birisi de, yine aynı sene (1937) Ayvalık’ta yaşanmıştır. Balıkesir milletvekillerinden, Hacim Bey’in (Çarıklı) Ekim ayında yaptığı teftişte, Ayvalık Halkevi Spor Kolu ile ilgili yaşanan problem şudur: Ayvalık’ta halkevine bağlı, İdman yurdu

adında bir futbol spor kulübü vardır. Ayvalık CHP ilçe başkanı Fazıl Doğan, kulübün iyi çalışmadığını düşünerek, aralarında bir rekabet olması için Akınspor adında ikinci bir spor kulübü kurmuş ve kulüp başkanlığına da eşini geçirmiştir. İki takım rekabet etmeye başlamış ancak, “İki takım arasındaki itilaf aileler arasına girmiş, mesela bir evdeki aile efradı bile birbirileri ile uğraşmaya başlamışlar. Rekabet, ticaret ve iktisat hayatına sokulmuş birbirini boykot etmeye kadar varmıştır. Hatta birbirileri aleyhine fena cümleleri de ihtiva eden manzumeleri [sloganları] sokak ortasında bağırarak okumaya başlamışlar.”⁶⁸ Çarıklı raporunda bu rekabetin çok ileriye gittiğini hatta “Konuştuğum bir arkadaş, Akınspor kulübünün bayrak rengi kırmızı beyaz olduğu için diğer tarafı güya Türk bayrağından soğutuyor beyanı mütalaa ediyordu. Bu itibarla bugün Ayvalık’ta ne parti ne de halkevi çalışabilecek vaziyetten çıkmış mefluç bir hale gelmiştir... Onun için iki klubün kaldırılarak daha doğrusu birleştirilerek halkevine bağlı bir klüp haline ifrağını [dönüştürülmesini] çok gerekli buluyorum”⁶⁹ demektedir.

Çarıklı ayrıca, Ayvalık Halkevi yönetiminin, ciddi faaliyetler yapmadıklarını da raporunda belirtiyor ve şu tespitleri yapıyor: “15.10.1937 günü büyük önderin buyruğu ile Meclisin fevkalade toplantısı için yola çıkıyorum. O gün Ayvalığın kurtuluş günü imiş, hükümet, ne belediye, ne parti ve halkevi teşekküllerinin en ufak bir hazırlığı ve programı bile yoktu. Orada iki süvari bölüğü kumandanlığının resmi tezkeresi üzerine telaşa düştüler ve öğleden sonrası için şöyle üstünkörü bir program hazırlamaya çalıştılar. Yüku, hükümet, belediyeye, belediye parti ve halkevine yüklenmeye çalışıyordu. O’nun için yukarıda da söylediğim gibi, Ayvalık vaziyetinin önemli surette göz önüne alınmasını rica ederim.”⁷⁰

Teftiş raporları değerlendirildiğinde, Balıkesir’in ilçe halkevlerinin yönetimle ilgili bazı eksikliklerinin olduğu göze çarpmaktadır. İlçe halkevlerinin başında bulunan halkevi reisleri halkevinin önemi kavramış, kültürlü insanlar olursa başarılı sonuçlar çıkıyor, aksi takdirde, çok da göz dolduracak faaliyetler sergilenemiyordu. Bu durum, sadece halkevlerinin açıldığı ilk yıllarda değil 1945’e gelindiğine bile aynı şikâyetler söz konusuydu. Örneğin, 08.08. 1945 tarihli, İzmir milletvekili Bengisu’sunun Balıkesir teftiş raporunda “gençliğin halkevlerine bağlılığı memnuniyet vericidir. Ancak halkevlerin başına kültürlü zevatın getirilmesi gençliğin halkevlerine ve partiye bağlılıklarının artmasına sebep olur. Bu noktanın dikkate alınması ve Halkevleri Başkanlığı’nın kültürsüzlerden kurtarılması halkevlerini iyi işlemesi bakımından büyük yarar sağlayacaktır”⁷¹ denilmektedir.

⁶⁸ BCA,490.01.623.47.1.134.

⁶⁹ BCA,490.01.623.47.1.134.

⁷⁰ BCA,490.01.623.47.1.135.

⁷¹ BCA, 490.01.508.2039. 7.

İlçe halkevlerinde karşılaşılan problemlerden birisi de, Kol Başkan ve üyelerinin daha çok öğretmen-memur gibi ⁷² kimselerden olması sık sık tayinlerinin çıkması bu nedenle bazı faaliyetlerinin aksamasıdır. Örneğin, 1937 yılında, Edremit Halkevi “*teftiş esnasında Dil, Tarih, Edebiyat, Gösterit ve Köycülük Kolları başkanları ikisi nakil, biri de istifa suretiyle vazifelerinden ayrılmış bulunuyordu. Ar kolu başkanı da nakli memuriyet dolayısıyla istifa etmek üzere bulunuyordu.*” ⁷³ Raporda, çare olarak “*bunların da yerine derhal intihap (seçim) yapılarak faaliyetin sekteye (durakmasıya) uğratılmaması lazımdır*”⁷⁴ denilmektedir.

Tayinler gibi, askerlik görevi de sebebi ile halkevi kol başkanlarının görevlerinden ayrılmaları faaliyetleri aksatmasına neden oluyordu. 1940’lı yıllar İkinci Dünya Savaşı’nın olduğu yıllardır. M.Bengüsü’nün, 02.01.1942 tarihinde, CHP Genel Sekreterliği’ne sunduğu, 1941-1942 Balıkesir Vilayeti Birinci Umumi Teftiş Raporunda, “*Vilâyet dâhilindeki yedi halkevinden Balıkesir halkevinin çalışmaları diğerlerine örnek olmağa değer derecededir. Kazalardan Ayvalık, Edremit, Sındırgı Halkevlerine Havran nahiyesi Halkodası da Ötekilere göre daha verimli çalışmaktadırlar. Diğer halkevlerinin reisleri ve şubelerde çalışan birçok elemanları askerlik vazifelerinin ifasına davet edildiklerinden idare heyetleri ile şube çalışmalarını daha sönük buldum*” demektedir. ⁷⁵

İlçelerde halkevlerinin faaliyetlerinden dolayı bazı halkevlerinin köylerde açınla halkodalarına çevrilmesi teklif bile ediliyordu. Örneğin, Dr. Bengisu, 1940 yılı teftişinde, “*Balya Burhaniye Kazaları Halkevleri gerek parasızlıktan ve gerek komitelerde çalışacak eleman bulunmamasından dolayı faaliyette bulunmayan halkevlerinin çalışmalarına imkân verebilmek için Halkodalarına çevrilmesini*”⁷⁶ CHP Genel Merkezi’ne teklif ediyordu.

Raporun devamında, Balıkesir ve kazalardaki halkevlerinin hesapları düzgün ve talimatına uygun olup her çeşit defterlerinin muntazam tutulmakta olduğu görülmüştür. *Bunlardan bazıları asgarî çalışma programlarını tahakkuk ettirmekte ise de bazıları da imkânsızlıklar karşısında ve çalışma elemanlarının azlığından, zorluklara düşmekte oldukları ifade ediliyordu*”⁷⁷

⁷² Halkevleri, açılırken CHP öncelikle, öğretmen ve memurlara bel bağlamış onlardan istifade etme yoluna gitmiştir. Mesela İstanbul’da da farklı ilçelerdeki halkevlerinde en etkin grup öğretmen ve memurlardır. Orhan Özcan, *Halkevlerinin Kuruluşu ve Atatürk Döneminde İstanbul Halkevlerinin Faaliyetleri (1932-1935)*, İstanbul Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.3.

⁷³ BCA,490.01.623.47.1.141.

⁷⁴ BCA,490.01.623.47.1.141.

⁷⁵ BCA, 490.01.624.49.2.78.

⁷⁶ BCA,490.01.623.47.1.11.

⁷⁷ BCA, 490.01.624.49.2.79.

3. YAZIŞMALARDA HALKEVİ TEMSİL KOLUNA DAİR BAZI TESPİTLER

Yukarıda da belirtildiği gibi halkevlerinin 9 şubelerinden birisi de, Temsil (Gösterit) Koludur. Halkevlerinin Temsil Şubelerinin gayesi, yeni yapılan inkılâpları, halkın sadece mantığına değil hislerine de etki ederek anlatmaktır. Yeni rejim, kendisini halka anlatmanın en kolay ve kalıcı yollarından birisinin temsiller vasıtası ile olacağını düşünmekteydi. Halkevi Tiyatro Kolları Yönetmeliği'nde, Kemalizm önemli bir unsurdur. Dokuz umde, altı ok başlığı altında, çağdaşlaşmak ilkesi ile bütünleşiyordu.⁷⁸

Tiyatro, halkevi için “eşsiz telkin kudreti” olup, eğer “136 halkevinde, birden, bir tezli ve özlü piyesin birkaç defa tekrar edildiği kabul edilse ve halkevi başına 1500 kişi geldiğini farz edilse, 136.000’den fazla yuttaşa iki gün içinde bir fikir aşılanmış olurdu”.⁷⁹ Toplum nüfusunun %76’sının köylerde, geri kalan kısmının ise kasaba ve şehirlerde yaşadığı, halkın %79’unun geçimin tarım ve hayvancılıkla karşıladığı bir dönemde, resmi söylemi halka götürecek ve benimsetecek, toplumun ivedilikle yürütülen modernleşme ve ulus devlet inşası hareketine aktif katılımını sağlayacak en etkili kurum halkevleri en etkili yol da tiyatronun telkin kuvvetinden yararlanmaktadır.”⁸⁰

Halkevi Temsil şubeleri tarafından oynanacak piyesler, tarih tezini, milli mücadele menkıbeleri ile beraber “eski içtimai hayatın herhangi sakat bir tarafını belirten, yeni ve makbul hayatın herhangi güzel tarafını ortaya koyan” eserler olmalıydı. ⁸¹ Bu bağlamda, 1935 senesinde, Edremit Halkevi Gösterit Şubesi ile Balıkesir Gösterit Şubesi karşılıklı olarak, Akın ve Özyurt piyeslerini, kendi halkevlerinde oynamışlardır.⁸² Edremit Halkevi’nin çalışmaları içerisinde, en fazla dikkati çeken temsil çalışmalarıdır. 1941 yılında, Edremit Halkevi tarafından 6 aylık sürede, 125 temsil verilmiştir. ⁸³

Balıkesir Halkevi’nin faaliyetleri, daha çok 1934-1938 yılları arasında olmuştur. ⁸⁴ 1936 senesine gelindiğinde Gösterit Şubesi’nin faaliyetleri açısından, Balıkesir Halkevi İstanbul ve Ankara gibi “mükemmel verim” alınabilen halkevleri arasında olup⁸⁵ 1922-1938 yılları arasında canlı bir dönem yaşanmıştır.⁸⁶

⁷⁸ Nurhan Karadağ, “1932- 1951Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Ankara 1988, s.136

⁷⁹ *Halkevleri1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, b.t.y., s. 50

⁸⁰ Esra Dicle Başbuğ, *Devlet İdeolojisinin İnşasında Tiyatronun İşlevi*, Boğaziçi Üni. Basılmamış Doktora Tezi, s. 253.

⁸¹ *Halkevleri1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, b.t.y., s. 55.

⁸² BCA, 490.01.981.805.1.70.

⁸³ Mustafa Özsan, “Edremit Halkevi ve Edremit Halkevi’nde Yapılan Kültürel Çalışmalar”, *Kazdağları II:Ulusal Sempozyum Bildirileri*, Balıkesir 2012, s. 274.

⁸⁴ Ahcı, agt., s. 199.

⁸⁵ *Halkevleri1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, b.t.y., s.56.

⁸⁶ Mustafa Özsan, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, *Akademik Kaynak*, AKAD, Mayıs 2014/3, s. 62.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939-1945 yılları arasında da şüphesiz faaliyetlerine aynı hızla olmasa da devam etmiştir.⁸⁷Sadece vilayet merkezinde değil, ilçelerde de bu piyesler sergilenmiştir. 01.06.1937-31.12.1937 tarihleri arasında "Sukutu Hayal, Ana, Mete, Kahraman" isimli piyesler, toplam 4500 kişi tarafından seyredilmiştir.⁸⁸ Balıkesir Vilayeti'nde, halkın da bu faaliyetlerden hoşlandığı anlaşılmakta, sinemanın çok da yaygın olmadığı devirde halk için önemli bir eğlence kaynağı olmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak CHP Genel Sekreterliği ile Balıkesir Vilayeti halkevleri arasındaki yazışmalarda problem olarak ele alınan hususlardan birisi, bazı halkevlerinin repertuarda yer almayan yasak oyunları sahnelemesine dairdir. Hangi oyunların oynanabileceği, halkevleri prensiplerine uyan piyesler önceden CHP Genel Merkezliği'nden gönderilmiş olmasına rağmen Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi tarafından bazı yasak piyeslerin oynandığı belgelerden anlaşılmaktadır. 5 Mayıs 1937 tarihinde, Balıkesir Halkevi Başkanı, CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazı yazarak şöyle demektedir: "*Halkevimiz Gösterit Şubesi, İstanbul Şehir Tiyatrosu Rejisörü Muhsin Ertuğrul'un Ştrindberğ'den nakil ettiği (Baba) adlı piyesini, 15 Mayıs'ta temsil etmek için gerekli hazırlıklara başlamıştır. Bir mahsuru olup olmadığının lütfen bildirilmesi...*"⁸⁹

CHP Genel Merkezinden, 14 Mayıs 1937 tarihinde, Halkevlerinde oynanmasına müsaade edilen piyesler daha önce bir liste ile bildirilmiştir denilse de ⁹⁰ parti, ilin halkevi çalışmalarını yakın takibe almıştır. 26 Mayıs 1937 tarihinde, Genel Sekreterlikten Balıkesir Halkevi Başkanlığı'na yazıda durum şu şekilde ortaya konulmaktadır: 51. *sayılı Kaynak Dergisi'nde Balıkesir Halkevi'nin çalışmalarından bahsedilirken Lebleci Horhor, Yaman Oğullar, Kaynanam gibi halkevleri repertuarına girmemiş birçok piyeslerin oynanmış olduğu zikredilmektedir. Hâlbuki Merkezce kabul edilmemiş piyeslerin oynanmaması öğrenecek icaplarından*⁹¹ *olduğu gibi birkaç defa genelgelerde de bu husus hatırlatılmıştı. Repertuarınıza dahil olmayan piyeslerin bu sarih [açık] hükümler hilafına oynanması sebepleri hakkında bizi aydınlatmanızı dilerim.*"⁹²

Balıkesir Halkevi Gösterit Kolu, bahsi geçen piyesleri sahnelemiştir. Mesela, Yoksulları Gözetme Birliği menfaatine, 16 Ocak 1937 tarihinde Leblebici Horhor'u sahnelemiş, müsamere, vali ve CHP İl Başkanı Ethem Aykut, Belediye Reisi Naci Kodanaz tarafından da ilgiyle izlenmiştir. ⁹³ Yine aynı yıl,

⁸⁷ Balıkesir Halkevi Temsil Kolunun-1933-1945 yılları arasında, sergilediği bütün piyesler için, bkz. Ahcı, agt., s. 199-207.

⁸⁸ BCA, 490.01.981.805.1.7.

⁸⁹ BCA, 490.01.825.264.1.16.

⁹⁰ BCA, 490.01.825.264.1.14.

⁹¹ Halkevi kurallarından olması

⁹² BCA, 490.01.825.264.1.12.

⁹³ *Türk Dili*, 17 Ocak 1937.

farklı tarihlerde, Yaman Oğullar, Kaynanam' adlı Repertuvara göre yasak olan piyesler de sahnelenmiştir.⁹⁴

Balıkesir Halkevi'ne uyarı niteliğinde yazılan yazılardan birisinde, *"halka faydalı olacak, yüksek devrim prensiplerini ulusa aşılarmaya yarayacak temsiller verebilmeniz için elinizde mevcut olan listedeki piyesler"*⁹⁵ den seçim yapmaları hatırlatılmıştır. Yine CHP Genel Sekreterliği'nden gelen yazıların birisinde, Balıkesir Halkevi bir kez daha uyarılmış, *"halkevlerinde oynanmasına müsaade edilen piyesler, 13 Mart 1937 tarih ve 5/950 sayılı tamime bağılı liste ile bildirilmiş olduğundan temsil edeceğiniz piyesleri bu listeden intihap etmeniz lazımdır"*⁹⁶ denilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Balıkesir Halkevi Temsil Kolu, birçok oyun sahnelemiştir. Bundan dolayı da, Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu'dan, başarılarının devamını dileyen bir tebrik yazısı almıştır. Ancak, Kansu o yazının bile bir yerinde, *"halkevi repertuarında olmayan piyeslerin oynanmamasına dikkat ediniz ve repertuara girmeye değer gördüğünüz eserlerden Merkezi haberdar ediniz"* demektedir.⁹⁷

Görünen o ki, Balıkesir Halkevi, özellikle 1934-1938 yılına kadar Temsil Kolu olarak birçok faaliyetler gerçekleştirmiştir. Ancak muhtemelen halkın ilgisini çektiği ve talep olduğu için, CHP Genel Merkezinden gönderilen halkevleri temsil repertuarında olmayan oyunları da sergilemiştir. Bundan dolayı, birkaç kez ikaz edilmiş ve sadece repertuardaki oyunlardan seçimler yapması istenmiştir.

Bir başka tespit ise, Balıkesir ilçe halkevlerinden birisinden Genel Merkez'e giden, kadın oyuncu bulunamadığı için Merkezden gönderilen piyeslerde kadın rolü olmaması talebine ilişkindir. 1936 senesinde yayınlanan, Halkevleri 1932-1935 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, adlı halkevlerinin talimatnamesi gibi de okunabilecek olan eserde, kadın oyuncu- piyes konusu şu şekilde ele alınmaktadır: *"Bazı halkevlerinde kadın eleman bulunmadığı ve piyeslerin bu yüzden temsil edilemediği haberi gelmeye başladı. Ve buna bir hal tarzı bulmak için kadınsız piyes yazılması istendi. Halkevlerinde temsil, temsil yapılmış olmak için değil, bir fikir ve bir tez ortaya atmak ve Türk milletinin bu sahadaki kabiliyetlerini de meydana çıkarmak için yapılyordu: bu itibarla kadınsız piyes hazırlamanın muvaffakiyet ve imkân derecesi münakaşa etmeden evvel kadınlı piyeslere muhakkak mahalli elemanlar bulmanın bir vazife sayılması gerektiği göz önüne tutulması lazımdır. Hiçbir Türk il veya ilçesinde herhangi bir temsildeki bir iki rolü ifaya kabiliyetli birkaç Türk kadının bulunmadığı iddia edilemez. Olsa olsa henüz eski*

⁹⁴ Tekdurmaz, agt., s. 57.

⁹⁵ BCA,490.01.825.264.1.89.

⁹⁶ BCA,490.01.825.264.1.14.

⁹⁷ Ahçı, agt., s. 324.

telakkinin menfi ve isabetsiz tesirlerinin devam ettiğine hükmetmek icap eder ki halkevlerinin en belli başlı vazifelerinden biri de böyle sakat, içtimai hayatın inkişafına engel geri telakkilerle mücadele etmektir.”⁹⁸

Yukarıdaki ifadelerden halkevlerinin daha kuruluş tarihi olan 1932-1935 yıllarında Halkevleri Temsil Kollarınca sahnelenecek piyeslerde, özellikle taşrada amatör de olsa kadın oyuncu bulmakta zorlandıkları anlaşılmaktadır. Ancak, CHP kadınların da halkevi sahnesine çıkmasını amaçlamakta ve taşra halkevlerinin gerekli çalışmaları yapması arzulamakta ve isterlerse bayan oyuncu da bulabileceklerini ısrarla dile getirmektedir. Bu konuda, öncelikle, öğretmenlerden, bayan memurlardan yararlanılmış, hatta *“sahnelerin kadınsız kalmamasına çalışan bir sürü Halkevi idarecisi istekli ve muhtaç olan kadınları sahneye ücretli çıkarma yoluna da başvurmuştur.”⁹⁹*

Temsiller için kadın oyuncu bulmakta zorlanan halkevleri, çözüm yolu olarak kadın rollerini de erkek oyunculara vermiş, meseleyi çözmeye çalışmışlardır. Ancak böyle bir çözüm yöntemi, CHP tarafından desteklenmemiş ve hoş görülmemiştir. Bazı halkevlerinin böyle bir yöntemi tercih etmesi eleştiri konusu olmuş bu tespit teftiş raporlarında yer almıştır. Mesela, İsparta Eğirdir Halkevi’nin temsil kolunun bir bayan oyuncunun bile olmaması sebebiyle, yukarıda dile getirdiğimiz şekilde bir çözüm yoluna gitmeleri, *“temsillerde bayan rolünü erkeğe oynatmak gibi acayip çarelere başvuruyorlar”* denilerek eleştirilmiştir.¹⁰⁰

Balıkesir’in ilçelerinde de bu tür problemlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Mesela, 1942 yılında Edremit halkevi temsil kolunun tertip ettiği oyunlarda oynayan kadın oyuncuların kadınların sahneye gönüllü olarak katılmadıklarını öğreniyoruz. *Edremit Halkevinin sekreteri olarak çalıştığı sürece Didar Hanım, Halkevi sahnesinde yer alıyordu. Fakat Bankada çalışmaya başladıktan sonra, Halkevi sahnesine çıkmasını talep eden Halkevi başkanına şöyle cevap verdi: “artık ben Halkevi katibi değilim, sahneye çıkmam”¹⁰¹* Balıkesir özelinde konu değerlendirildiğinde, halkevlerinin kapandığı yıl olan 1951 yılında meselenin çözülmediğini göstermektedir. Balıkesir Halkevi Temsil Kolu Başkanı, B. Sarım, 21.01.1951 tarihinde Halkevi Yollama Bürosu’na yazdığı yazıda, kendilerine İnsan Sarrafı adlı piyes eserin gönderilmesini, ayrıca *“kadınsız eserlerin gönderilmesini”¹⁰²* istemektedir.

⁹⁸ Halkevleri1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, bty., s. 53-54.

⁹⁹ Alexandros Lamprou, “Halkevi Sahnesinde ‘yeni Türk Kadını’: 1930’lu ve 1940’lı yıllarda kadınlı- erkekli yeniliklerin ‘sahnelenmesi’”, *Toplum ve Bilim*, S.130, 2014, s.12-13. Makalede, konu ile ilgili Balıkesir Vilayetine ait başka örnekler de verilmektedir.

¹⁰⁰ Kadir Şeker, “CHP Parti Müfettişlerinin İsparta ve İlçe Halkevi Raporları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2011, Sayı: 24, s. 42.

¹⁰¹ Lamprou, *agm.*, s. 14.

¹⁰² BCA, 490.01.919.578.3.3.

SONUÇ

CHP müfettişleri, Balıkesir vilayetinde, hem CHP'nin faaliyetlerini, üye sayılarını, halkla olan temaslarını hem de halkevlerini, 1937'den 1945'e kadar düzenli aralıklarla teftiş etmişlerdir. Parti müfettişlerinin, Balıkesir vilayeti halkevlerinin teftişlerinden, şu sonuçlar çıkartılabilir:

Balıkesir vilayet merkezinde bulunan Balıkesir Halkevi, açılış yılı olan 1933'den 1951 yılına kadar aralıksız faaliyetlerini aynı binada sürdürmüş, mekân sıkıntısı ile yaşamamıştır. Ancak, birçok ilçede durumun farklı olduğu, halkevlerinin müstakil binalarının olmadığı, ilçe parti merkezleri ile aynı binaları kullandıkları anlaşılmaktadır. Binaların yapımına, 1937 yılından itibaren başlanmışsa da, Atatürk'ün ölümünden sonra ülke genelinde olduğu gibi, Balıkesir Vilayeti'nde de halkevinden çok köylerde halkodaları açılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik zorlukları da eklendiğinde, ilçelerde halkevi binalarının bitirilemediği, projelerin yarım kaldığı anlaşılmaktadır. CHP yayını olan ve tek parti dönemi boyunca Balıkesir'de çıkan Türk Dili Gazetesi tarandığında bu gerçek ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen, ilçe halkevleri gerek CHP İlçe Teşkilatları ile ortaklaşa kullandıkları binalarda gerekse kiraladıkları evlerde, birçok faaliyet gerçekleştirmişlerdir.

CHP milletvekilleri halkevlerini teftiş edip, raporlarını Parti Genel Sekreterliği'ne gönderirken, bazı vatandaşlar da halkevlerini ilgilendiren talep ve şikayetlerini, dilekçelerle CHP Genel Merkezi'ne ulaştırabiliyorlardı. Merkez, bu dilekçeleri takip ediyor ve cevap veriyordu. Bu yazışmalardan öğrendiğimiz sonuçlardan birisi, hem CHP Genel Sekreterliği hem de vatandaşlar, halkevlerinin halkevi olarak kalması gerektiğine inanıyorlar ve evlerin Halkevleri Nizamnamesi'ne göre işletilmesini istiyorlardı. Bir başka tespit ise tek parti dönemi de olsa vatandaşlar, Parti Genel Merkezi'ne dilekçe gönderecek, demokratik haklarını kullanıyorlardı.

Müfettiş raporlarına göre, ilçelerdeki halkevlerinin belli başlı problemlerinden birisi de yöneticiler ve Halkevi Kol (Şube) başkanları ile ilgiliydi. Bunların başında halkevi yöneticilerinin, halkevi kollarında çalışan kol başkanlarının kültürlü, liyakatli insanlardan seçilmemesi, halkevlerinin önemini anlamayan kişilerin halkevlerinde görev alması gelmektedir. Diğer taraftan, yine kollarda görevli kişilerin daha çok öğretmen ya da memurlardan olması ve bunların tayinlerinin çıkması ya da askere alınmaları sonucu ilçe halkevleri yönetimleri boş kalıyor, bu da halkevlerinin faaliyetlerini aksatıyordu. Ayrıca, Ayvalık ve Gönen gibi bazı ilçelerde parti başkanları aynı zamanda halkevi reisiydiler. İlçe Parti Başkanlığı ve Halkevi Reisliği gibi iki önemli görevin tek kişide toplanması da halkevi faaliyetlerinde bazı aksamalara neden oluyordu.

Yazışmalardan ve belgelerden hareketle çıkarılan bir başka tespit ise, temsillerdeki kadın oyunculara aittir. Bilindiği gibi her halkevinin bir temsil şubesi vardı. Balıkesir vilayet merkezinde hangi temsiller veriliyorsa, ilçelerde de hemen hemen aynı temsiller oynanıyordu. Temsillerde erkek rolleri olduğu gibi kadın rolleri de vardı. Temsil şubeleri, kadın oyuncu bulamadıkları zaman yer yer erkek oyuncuları kadın kılığında sahneye çıkartıyorlardı. Ancak, CHP bunu istemiyor, taşrada da kadın oyuncu yetiştirilmesini istiyordu. Probleme çözüm bulamayan Edremit Halkevi, Genel Merkez'den "kadınsız oyunlar- temsiller" gönderilmesini talep ediyordu.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA,490.01.825.264.1.60.
- BCA,490.01.623.47.1.10.
- BCA, 490.01.623.46.1.55.
- BCA, 490.01.623.46.1.86.
- BCA, 490.01.623.46.1.15.
- BCA, 490.01.623.46.1.74.
- BCA,490.01.623.47.1.136.
- BCA,490.01.623.47.1.133.
- BCA,490.01.623.46.1.6.
- BCA,490.01.623.47.1.11.
- BCA,490.01.623.47.1.11.
- BCA,490.01.623.47.1.84.
- BCA,490.01.624.50.1.41.
- BCA, 490.01.825.264.1.8.
- BCA, 490.01.825.264.1.4.
- BCA, 490.01.825.264.1.3.
- BCA, 490.01.1215.36.1.50.
- BCA, 490.01.1215.36.1.48.
- BCA, 490.01.825.265.1.7.
- BCA, 490.01.825.264.1.6.
- BCA, 490.01.825.264.1.3.
- BCA, 490.01.825.265.1.1.
- BCA, 490.01.981.805.1.7.
- BCA,490.01.825.264.1.16.
- BCA,490.01.825.264.1.14.
- BCA,490.01.825.264.1.12.
- BCA,490.01.825.264.1.89.
- BCA, 490.01.919.578.3.3.
- BCA, 490.01.919.578.3.23.

DERGİLER ve GAZETELER

- Kaynak
- Türk Dili

KİTAP, MAKELE VE TEZLER

- Ahçı, Ahmet, Balıkesir Halkevi'nin Türk Modernleşmesi Yönündeki Faaliyetleri (1933-1951), Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007.
- Arslan, İsmail, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Maden Şehri: Balya (1839-1923), The Journal of Academic Social Science Studies, Volüme:3, Issue: 2, p.41-54.
- Başbuğ, Esra Dicle, Devlet İdeolojisinin İnşasında Tiyatronun İşlevi, Boğaziçi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevleri 1940, Ulusal Matbaa, Ankara.
- CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Ankara 1940.
- Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, b.t.y., Ankara.

- Koçak, Cemil, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945),C.II., İstanbul 2010.
- Lamprou, Alexandros, “Halkevi Sahnesinde ‘Yeni Türk Kadını’: 1930’lu ve 1940’lı Yıllarda Kadınlı- Erkekli Yeniliklerin ‘Sahnelenmesi”, Toplum ve Bilim, sayı: 130, 2014.
- Özsarı, Mustafa,”Edremit Halkevi ve Edremit Halkevinde Yapılan Kültürel Çalışmalar”, II. Ulusal Sempozyumu Bildirileri, Balıkesir 2012,s. 267-274.
- Özsarı, Mustafa, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, Akademik Kaynak AKAD, Mayıs 2014, S.3,s.37-64.
- Tekdurmaz, Başak, Balıkesir Halkevi Çalışmaları ve Kaynak Dergisi’nin Sistematik İndeksi, Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Enst. Türk Dil ve Edebiyatı Anabilim Dalı Baskılamamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2004.
- Uyar, Hakkı, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, Boyut, İstanbul 2012.
- Neşe G. Yeşilkaya, Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim yayınları, İstanbul 1999.

